

Ηθική Ανάπτυξη

κή ανάπτυ

Εδώ και λίγες εβδομάδες, στο μάθημα φυσικής αγωγής της Στ' Δημοτικού, ο κύριος Ιωσήφ διδάσκει τις δεξιότητες ποδοσφαίρου, και προς το παρόν βρίσκεται στην εξάσκηση διαφόρων παραλλαγών του παιχνιδιού. Στο συγκεκριμένο μάθημα, ο κύριος Ιωσήφ χωρίζει τους μαθητές σε τέσσερις ομάδες από έξι παίκτες στην κάθε μία. Οι δύο ομάδες παίζουν μεταξύ τους στο ένα μικρό γήπεδο και οι άλλες δύο στο άλλο. Ο κύριος Ιωσήφ περνά την ώρα του μαθήματος, κινούμενος μεταξύ των δύο γηπέδων. Αρχικά, είχε σχεδιάσει να δίνει ανατροφοδότηση στους μαθητές για τις δεξιότητές τους στο ποδόσφαιρο. Όμως, σε αντίθεση με την επιδίωξή του, περνάει το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του διευθετώντας διαφωνίες μεταξύ των δύο ομάδων. Οι μαθητές διαπληκτίζονται συνεχώς για το ποιος άγγιξε τελευταίος τη μπάλα που βγήκε άουτ, για αντικανονικές ενέργειες κ.λπ. Όταν οι μαθητές συντάσσονται και πάλι για να τελειώσει το μάθημα, αυτοί που συμμετείχαν στις «νικήτριες» ομάδες πειράζουν αυτούς από τις «χαμένες» με διάφορους χαρακτηρισμούς και εξακολουθούν να διαπληκτίζονται και να διαφωνούν σχετικά με τον αγώνα. Μετά το μάθημα, ο κύριος Ιωσήφ, απογοητευμένος από την έλλειψη αθλητικής εντιμότητας που επιδεικνύουν οι μαθητές του, αναρωτιέται τι μπορεί να κάνει για να τους βοηθήσει να επιδείξουν καλύτερη αθλητική συμπεριφορά.

Εισαγωγή

Αυστυχώς, σενάρια όπως αυτό που περιγράφηκε παραπάνω, δεν είναι ασυνήθη στα μαθήματα φυσικής αγωγής. Τέτοιες περιπτώσεις συμβαίνουν, παρά τους συναισθηματικούς στόχους που τίθενται συνήθως στη φυσική αγωγή για την ανάπτυξη αθλητικής εντιμότητας, τον χαρακτήρα, τη συνεργασία, τον αυτοέλεγχο και την υπεύθυνη συμπεριφορά. Δύο από τα έξι χαρακτηριστικά του ατόμου που εκπαιδεύεται με τη φυσική αγωγή, σύμφωνα με τις προτάσεις της NASPE (2004b) για τα Διεθνή Στάνταρντ στη Φυσική Αγωγή, απεικονίζουν τέτοιου είδους προκοινωνικές συμπεριφορές. Όμως, γιατί είναι τόσο συχνό να βλέπουμε αντιαθλητικές συμπεριφορές στη φυσική αγωγή; Τι μπορεί να γίνει, για να ενισχυθούν η ηθική ανάπτυξη και οι προκοινωνικές συμπεριφορές; Σ' αυτό το κεφάλαιο, θα εξετάσω θεωρίες που έχουν σχέση με την ηθική ανάπτυξη, τα διδακτικά μοντέλα που μπορούν να προωθήσουν τέτοιου είδους προκοινωνικές συμπεριφορές όπως την υπευθυνότητα και τη συνεργασία, καθώς και τις έρευνες που σχετίζονται με τις θεωρίες και τα μοντέλα. Τέλος, θα περιγραφούν συγκεκριμένες στρατηγικές ενίσχυσης της αθλητικής εντιμότητας και των σχετικών συμπεριφορών.

Ορισμός της Αθλητικής Εντιμότητας και του Ηθικού Συλλογισμού

Προτού περιγράψουμε τις θεωρίες, τα μοντέλα, την έρευνα και τις στρατηγικές που σχετίζονται με την ηθική ανάπτυξη, είναι σημαντικό να αποσαφηνίσουμε τις δυο βασικές έννοιες που παρουσιάζονται σ' αυτό το κεφάλαιο: την αθλητική εντιμότητα και τον ηθικό συλλογισμό. Η καλή αθλητική συμπεριφορά αποτελεί συχνό στόχο των προγραμμάτων φυσικής αγωγής. Τι σημαίνει όμως; Για πολλούς εκπαιδευτικούς φυσικής αγωγής, η **αθλητική εντιμότητα** περιλαμβάνει προκοινωνικές συμπεριφορές, συμπεριφορές τις οποίες η κοινωνία θεωρεί γενικά επιθυμητές και που βοηθούν το άτομο να λειτουργεί στην κοινωνία και να συνεισφέρει σ' αυτήν, όπως η συνεργασία, η γενναιοδωρία, η συμπόνια, η τιμιότητα και η αρωγή. Πράγματι, οι μαθητές του Δημοτικού όρισαν την αθλητική εντιμότητα με βάση τέσσερα είδη προκοινωνικών συμπεριφορών (Entzion, 1991):

1. σεβασμός στις αρχές και στους κανόνες (π.χ., να είσαι τίμιος, να μην «κλέβεις»)
2. σωστές αντιδράσεις στη νίκη και στην ήττα (π.χ., μην καυχίεσαι όταν κερδίζεις, μη γίνεσαι παρανοϊκός, μη κλαις ή μη βρίσκεις δικαιολογίες όταν χάνεις).
3. δείξε ευαισθησία προς τους άλλους (π.χ., να εναλλάσσετε στη σειρά, μη χτυπάτε τους άλλους και μη τους βρίζετε, μη τους κοροϊδεύετε) και
4. να δίνετε τον καλύτερο σας εαυτό (π.χ., να προσπαθείτε σκληρά, να μη τα παρατάτε).

Τέτοιου είδους προκοινωνικές συμπεριφορές αποτελούν μια πλευρά της ηθικής ανάπτυξης που εξετάζεται σ' αυτό το κεφάλαιο.

Η άλλη πλευρά της ηθικής ανάπτυξης είναι ο **ηθικός συλλογισμός**. Ο Weiss (1987) ορίζει τον ηθικό συλλογισμό ως «τη λογική που χρησιμοποιούν τα παιδιά για να κρίνουν την ορθότητα ή το λάθος» των συμπεριφορών (σελ. 140). Τα παιδιά μπορεί να εκδηλώνουν την ίδια προκοινωνική συμπεριφορά (π.χ., να εναλλάσσουν τη σειρά τους), αλλά η λογική διεργασία πίσω απ' αυτή τη συμπεριφορά μπορεί να είναι διαφορετική για κάθε παιδί. Για παράδειγμα, ένα παιδί μπορεί να εναλλάσσεται στη σειρά, διότι είναι κανόνας που θα πρέπει να ακολουθείται στη φυσική αγωγή και σκοπό έχει το συμφέρον όλων, ενώ ένα άλλο παιδί εναλλάσσεται στη σειρά, επειδή θέλει να τον αφήνουν και οι άλλοι μαθητές να κάνουν το ίδιο. Είναι σημαντικό για τους εκπαιδευτικούς φυσικής αγωγής να μαθαίνουν πώς ωριμάζει ο ηθικός συλλογισμός και πώς να βοηθούν τους μαθητές να ενισχύουν τον ηθικό τους συλλογισμό.

σημείο επικέντρωσης

Η ηθική ανάπτυξη συνίσταται από τις προκοινωνικές συμπεριφορές και τους συλλογισμούς πίσω απ' αυτές.

Θεωρίες Ηθικής Ανάπτυξης

Με τα χρόνια έχουν αναδυθεί διάφοροι τρόποι διαμόρφωσης της έννοιας της ηθικής ανάπτυξης. Δύο προσεγγίσεις, η άποψη της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης και η άποψη της δομικής ανάπτυξης, έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα βοηθητικές για τους εκπαιδευτικούς. Αυτές οι δύο προσεγγίσεις παρέχουν διαφορετικές μορφές διείσδυσης στην ηθική ανάπτυξη και προσφέρουν διαφορετικές μεν αλλά συμπληρωματικές στρατηγικές που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί φυσικής αγωγής, προκειμένου να ενισχύσουν την ηθική ανάπτυξη των μαθητών.

Θεωρία Κοινωνικής Μάθησης

Όπως περιγράφηκε στο Κεφάλαιο 3, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, το άτομο μαθαίνει να σκέφτεται και να εκδηλώνει συμπεριφορές με τρεις διεργασίες (Bandura, 1977, 1986): την ενίσχυση, την προτυποποίηση και την κοινωνική σύγκριση. Η ηθική ανάπτυξη συντελείται καθώς το άτομο εσωτερικεύει ή υιοθετεί τις προκοινωνικές νόρμες της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι ηθικές συμπεριφορές είναι εκείνες που συνάδουν με τις νόρμες της κοινωνίας. Ένα άτομο μαθαίνει αυτές τις συμπεριφορές παρατηρώντας τους σημαντικούς άλλους και τους ανθρώπους που τους μοιάζουν (π.χ., γονείς, οικογένεια, συνομήλικοι, δάσκαλοι, προπονητές) και ενδεχομένως βλέποντάς τους να επιβραβεύονται με κάποιον τρόπο γι' αυτές τις συμπεριφορές. Επιπλέον, οι προκοινωνικές συμπεριφορές μαθαίνονται, όταν το ίδιο το παιδί εκδηλώνει προκοινωνικές συμπεριφορές και επιβραβεύεται γι' αυτές. Οι ανεπιθύμητες συμπεριφορές μαθαίνονται επίσης μέσω της παρατήρησης, όπως όταν ένα άτομο ή ένας σημαντικός άλλος δεν επιπλήττεται ή ακόμη και επιβραβεύεται για την εκδήλωση αυτών των συμπεριφορών. Το επίκεντρο της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης αφορά στις έκδηλες, ευκρινείς συμπεριφορές: η θεωρία της κοινωνικής μάθησης δεν ασχολείται με τον συλλογισμό πίσω από τις συμπεριφορές.

σημείο επικέντρωσης

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, η ηθική ανάπτυξη συνίσταται στην υιοθέτηση των προκοινωνικών κανόνων της κοινωνίας και συντελείται μέσω της προτυποποίησης, της ενίσχυσης και της σύγκρισης με άλλα παρόμοια άτομα.

Στη φυσική αγωγή, οι πρωταρχικοί παράγοντες που είναι διαθέσιμοι για τις κοινωνικές συναναστροφές, ώστε να επηρεάσουν τις συμπεριφορές ενός παιδιού, είναι οι συνομήλικοί του και ο εκπαιδευτικός. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης προτείνει, ότι οι προκοινωνικές συμπεριφορές όπως η τιμιότητα, ο σεβασμός και το ενδιαφέρον για τους άλλους μπορεί να μαθευτεί στη φυσική αγωγή, εάν ο εκπαιδευτικός προτυποποιεί τέτοιου είδους συμπεριφορές, αναγνωρίζει θετικά τους μαθητές που τις εκδηλώνουν και τους επαινεί. Για παράδειγμα, ο κύριος Ιωσήφ θα μπορούσε να ενισχύσει την αθλητική εντιμότητα στους μαθητές του, παρουσιάζοντας πώς συμπεριφέρεται ο καλός αθλητής, αναγνωρίζοντας μεμονωμένους μαθητές (ιδίως αυτούς που χαίρουν εκτίμησης και θαυμασμού), οι οποίοι δείχνουν αθλητική

εντιμότητα και επιβραβεύοντας τους μαθητές γι' αυτές τις συμπεριφορές. Αντίθετα, θα διδαχθεί η ανεντιμότητα και η έλλειψη ενδιαφέροντος για τους άλλους, εάν αυτός επιτρέπει στους μαθητές του αυτές τις συμπεριφορές ή τις προτυποποιεί ακόμη και ο ίδιος. Ίσως οι μαθητές του κυρίου Ιωσήφ παρουνισιάζουν αδυναμία στην αθλητική εντιμότητα, επειδή στο παρελθόν έχει αφήσει τους μαθητές να κοροϊδεύουν άλλους χωρίς κυρώσεις, να κομπάζουν όταν κερδίζουν και να παραπονούνται όταν κάτι δεν πηγαίνει όπως το θέλουν. Επίσης, οι μαθητές μπορεί να μην επιβραβεύονταν όταν εκδήλωναν προκοινωνικές συμπεριφορές.

Δομικές Αναπτυξιακές Προσεγγίσεις

Σε αντίθεση με τη θεωρία κοινωνικής μάθησης, οι **δομικές αναπτυξιακές προσεγγίσεις** για την ηθική ανάπτυξη, επικεντρώνονται στον συλλογισμό πίσω από τις συμπεριφορές, παρά στις ίδιες τις συμπεριφορές. Η δομή του συλλογισμού ενός ατόμου επηρεάζει τις κρίσεις του ατόμου για τις συμπεριφορές, καθώς και τις πραγματικές συμπεριφορές που εκδηλώνει το άτομο. Ένα σημείο-κλειδί στις δομικές αναπτυξιακές θεωρίες, είναι ότι ο ηθικός συλλογισμός μεταβάλλεται ή αναπτύσσεται μαζί με τη γνωστική ή ηθική ανάπτυξη ενός ατόμου και με διάφορες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Weiss & Smith, 2002b). Δηλαδή, ένα παιδί που μπορεί να σκέφτεται πιο αφηρημένα και έτσι μπορεί να αντιληφθεί την άποψη ενός άλλου ατόμου, μπορεί να συλλογίζεται διαφορετικά και να παρουσιάζει ένα διαφορετικό επίπεδο ηθικής ανάπτυξης από ένα παιδί που μπορεί να σκέφτεται μόνο συγκεκριμένα και δεν μπορεί να αντιληφθεί την άποψη ενός άλλου. Για παράδειγμα, το πρώτο παιδί μπορεί να αντιλαμβάνοταν, ότι το να το σπρώχνει ένας φίλος του ενώ παίζουν κυνηγητό, μάλλον δεν είναι εσκεμμένο και μπορεί να οφείλεται στην ταχύτητα με την οποία έτρεχε αυτός, γι' αυτό και παραβλέπει το σπρώξιμο. Το δεύτερο παιδί, όμως, γνωρίζει μόνο ότι το έσπρωξαν, και καθώς δεν μπορεί να καταλάβει γιατί, σπρώχνει κι αυτό. Αν και έχουν συμβάλλει διάφοροι θεωρητικοί στη δομική αναπτυξιακή προσέγγιση (Gilligan, 1977· Haan, 1977· Kohlberg, 1976), θα παρουσιαστεί λεπτομερέστερα το μοντέλο της Norma Haan, λόγω της εκτεταμένης χρήσης του στις έρευνες που γίνονται στο νεανικό αθλητισμό και τη φυσική αγωγή.

Η θεωρία αλληλεπίδρασης της Haan για την ηθική ανάπτυξη

Τρεις βασικές έννοιες στη θεωρία αλληλεπίδρασης που διατυπώθηκε από την Haan (Haan, 1977· Haan, Aerts, & Cooper, 1985) είναι η ηθική ισορροπία, ο ηθικός διάλογος και τα επίπεδα ηθικής. Η **ηθική ισορροπία** είναι η κατάσταση μιας βασικής συμφωνίας για τα δικαιώματα και/ή τις υποχρεώσεις όλων των εμπλεκομένων μερών. Η ηθική αναδύεται καθώς οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την αλληλοσύνδεσή τους και την ανάγκη να ισορροπούν τα δούνα και λαβείν ανάμεσά τους. Η ηθική ανισορροπία προκύπτει, όταν ένα

σημείο επικέντρωσης

Οι δομικές αναπτυξιακές θεωρίες εστιάζουν στον ηθικό συλλογισμό, ο οποίος θεωρείται ότι μεταβάλλεται παράλληλα με τη γνωστική εξέλιξη του ατόμου και με βάση τις ποικίλες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.

**σημείο
επικέντρωσης**

Σύμφωνα με τη θεωρία της αλληλεπίδρασης, η ηθική ανάπτυξη περιγράφεται ως τα επίπεδα ηθικού συλλογισμού, μέσω των οποίων προσδεύουν οι άνθρωποι, μετακινούμενοι από τα ατομικά ενδιαφέροντα στα ενδιαφέροντα των άλλων και στη συνέχεια στα αμοιβαία ενδιαφέροντα ως βάση του ηθικού συλλογισμού.

μέρος δίνει ή παίρνει υπερβολικά πολλά σε μια σχέση και υπάρχει διαφωνία για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις. Η διεργασία, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται ηθική ισορροπία, ονομάζεται **ηθικός διάλογος**. Ένας διάλογος μπορεί να περιλαμβάνει τη λεκτική διαπραγματεύση των δικαιωμάτων ή ακόμη και τις μη λεκτικές αλληλεπιδράσεις. Για παράδειγμα, ένα παιδί που το έσπρωχναν ενώ έπαιζε κυνηγητό, μπορεί να αισθάνεται, ότι του φέρθηκαν άδικα και να βιώσει εξ' αιτίας αυτού, ηθική ανισορροπία. Μπορεί, στη συνέχεια, να επιχειρήσει έναν μη λεκτικό ηθικό διάλογο για να αποκαταστήσει την ηθική ισορροπία, ανταποδίδοντας το σπρώξιμο στο παιδί που του φέρθηκε με τον ίδιο τρόπο.

Η Haan (1977· Haan et al., 1985) περιέγραψε τρεις φάσεις και πέντε επίπεδα ηθικής ανάπτυξης, μέσω των οποίων μπορεί να εξελίσσονται τα παιδιά (βλέπε Παράθεμα 4.1). Στις τρεις φάσεις, ένα παιδί μετακινείται από τα προσωπικά του ενδιαφέροντα προς αυτά των άλλων και προς τα αμοιβαία ενδιαφέροντα ως βάση του ηθικού συλλογισμού. Όσον αφορά τη διαβάθμιση διακρίνονται πέντε συγκεκριμένα **επίπεδα της ηθικής ανάπτυξης**. Κάθε επίπεδο περιγράφει τον συλλογισμό που χρησιμοποιείται από κάποιον σ' εκείνο το επίπεδο, για να αποφασίσει εάν μια ενέργεια είναι ορθή ή εσφαλμένη. Αργότερα ο Weiss (1987) εξήγησε αυτά τα επίπεδα με βάση την αληθινή εντιμότητα στο πλαίσιο της κίνησης.

Φάση αφομοίωσης: Τα δύο πρώτα επίπεδα συνιστούν τη **φάση αφομοίωσης**, κατά την οποία το παιδί δίνει προτεραιότητα στις δικές του ανάγκες και τα ενδιαφέροντα. Ένα παιδί σ' αυτή τη φάση δεν είναι απαραίτητα εγωιστής (Shields & Bredemeier, 2001), μπορεί απλά να μην είναι σε θέση να αντιληφθεί την οπτική των άλλων, λόγω του επιπέδου της γνωστικής ανάπτυξης

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	4.1	Η εξέλιξη του ηθικού συλλογισμού (φάσεις και επίπεδα) (προσαρμοσμένο από τον Weiss, 1987).
-----------------	------------	--

ΦΑΣΕΙΣ ΗΘΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ	ΕΠΙΠΕΔΑ ΗΘΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ
Εξισορρόπηση	Επίπεδο 5 – Μεγιστοποίηση του γενικού οφέλους
Προσαρμογή: Προτεραιότητα στους άλλους («δούνται»)	Επίπεδο 4 – Εξωτερικοί κανόνες και ρυθμίσεις Επίπεδο 3 – Χρυσός Κανόνας
Αφομοίωση: Προτεραιότητα στον εαυτό («λαβείν»)	Επίπεδο 2 – Οφθαλμός αντί οφθαλμού Επίπεδο 1 – Δεν υπάρχει πρόβλημα, εάν δεν με «πιάνουν»